

Битимдаги мажбуриятлар унга тўлиқ риоя этиш тарафлар манфаатига хизмат қилади

Юртимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга ҳар томонлама катта эътибор қаратилмоқда. Тижорат банклари томонидан тадбиркорлик субъектларига имтиёзли кредитлар ажратилаётгани ҳам шундай эътиборнинг амалдаги яна бир ифодасидир.

Айтиш керакки, кредит муносабатларини амалга оширишнинг асосий ҳуқуқий шакли кредит шартномаси ҳисобланади.

Амалдаги Фуқаролик кодексининг 744-моддасига биноан, кредит шартномаси бўйича бир тараф, яъни банк ёки бошқа кредит ташкилоти (кредит берувчи, кредитор) иккинчи тарафга (кредит олувчига) шартномада назарда тутилган миқдорда ва шартлар асосида пул маблағлари (кредит) бериш, қарз олувчи эса, олинган пул суммасини қайтариш ва унинг учун фоизлар тўлаш мажбуриятини олади.

Кредит деганда, ўз эгалари қўлида вақтинча бўш турган пул маблағларини бошқалар томонидан маълум муддатга ҳақ тўлаш шarti билан қарзга олиш ва қайтариб бериш юзасидан келиб чиққан муносабатлар тушунилади.

Ушбу муносабатлар кредит шартномаси билан тартибга солинади. Кредит шартномаси ёзма шаклда тузилиши шарт. Ёзма шаклга риоя қилмасдан тузиладиган кредит шартномаси ўз-ўзидан ҳақиқий ҳисобланмайди.

Кредит шартномаси тузилаётган пайтда томонлар ўз манфаатларини кафолатлаш мақсадида гаров, кафиллик, қарздорнинг мол-мулкани ушлаб қолиш ҳамда қонун ҳужжатлари ёки шартномада назарда тутилган бошқа усуллар билан мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлашни назарда тутиши мумкин.

Кредит шартномаси бўйича кредитор қарз олувчидан кредит шартномасининг муддати тугаши билан пулни талаб қилиш, тижорат кредити бўйича пул тўланган бўлса, кредиторга кредит нарсаси, яъни кредит шартномасининг предмети берилишини, ашёлар кредитга берилган бўлса, кредит суммаси ўз вақтида тўланишини назорат қилиб туриш ҳуқуқига эга.

Агар кредит шартномаси муддати ичида пул охиригача тўланмаса, кредитор қарз олувчининг устидан судга мурожаат қилиши мумкин.

Кредит шартномасига кўра, қарз олувчи белгиланган муддат ичида кредит суммасини тўлай олмаса, кредитга берилган нарса суднинг қарорига асосан сотилади ва кредит ташкилоти ҳисобига тўланади. Кредитор қарз олувчини тўловга лаёқатсиз деб ҳисобласа, яъни қарз олувчи кредитни таъминлаш мажбуриятини бажармаса, шартномада назарда тутилган кредитдан аниқ мақсадда фойдаланиш мажбуриятини бузса, шунингдек, шартномада назарда тутилмаган бошқа ҳолларда қарз олувчига кредит шартномасида назарда тутилган кредитни беришдан бутунлай ёки қисман бош тортишга ҳақли.

Айни вақтда қарз олувчи ҳам кредит олишдан бутунлай ёки қисман бош тортишга ҳақлидир. Агар қонун ҳужжатларида ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, қарз олувчи бу ҳақда кредиторни кредит шартномасида белгилаб қўйилган кредит бериш муддатига қадар хабардор қилиши шарт.

Қарз олувчи кредит шартномасида назарда тутилган кредитдан аниқ мақсадда фойдаланиш мажбуриятини бузган тақдирда, Фуқаролик кодексининг 746-моддасига кўра, кредитор шартнома бўйича қарз олувчини бундан буён кредитлашни тўхтатишга ҳақли ҳисобланади.

Кредит шартномаси тузилган пайдан бошлаб тарафларнинг ҳуқуқ ва бурчлари вужудга келади.

Судлар томонидан кўриб чиқилган кредит шартномаси билан боқлиқ низолар таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, ушбу муносабат субъектларининг шартномада белгиланган мажбуриятларни бир томонлама бажармаслик ҳоллари кўп учраб туради.

Масалан, даъвогар — Ўзбекистон Савдо-саноат палатаси "Агробанк" очик акциядорлик жамияти ҳудудий филиали манфаатини кўзлаб жавобгарлар — "Нукус капитал сервис" масъулияти чекланган жамияти ва бошқаларга нисбатан кредит шартномасини муддатидан илгари бекор қилиш, кредит суммасидан қарздорликни ундириш ҳақидаги даъво аризаси билан судга мурожаат этган. Суд ишни ҳар томонлама кўриб чиқиб даъво аризасини қаноатлантиришни лозим деб топди.

Чунки иш ҳолатларига қараганда, асосий даъвогар "Агробанк" очик акциядорлик жамиятининг ҳудудий филиали ва "Нукус капитал сервис" масъулияти чекланган жамияти ўртасида тузилган кредит шартномасига мувофиқ, қарздорга 16 миллион 280 минг сўм маблағ — йиллик фоизи билан 36 ой муддатга, ускуна ва қурилиш молларини сотиб олиш учун берилган. Ажратилган кредит

маблағининг қайтарилиши таъминоти сифатида Б.Саломатовга тегишли "Нексия" русумли автомашинаси гаровга қўйилган. Гаров мулкнинг баҳоси, тарафлар ўртасидаги ўзаро келишув далолатномасига асосан, жами 20 миллион 100 минг сўм деб белгиланган. Жавобгар томонидан шартнома шартлари бажарилмагани оқибатида 2014 йил 21 апрель ҳолатига кўра, кредит қолдиғи 19 миллион сўмни ташкил этган.

Амалдаги Фуқаролик кодексининг 382-моддаси 2-қисмида томонлардан бирининг талаби билан, фақат иккинчи томон шартномани жиддий равишда бузганда, шартнома суд томонидан бекор қилиниши қайд этилган. Мазкур кодекснинг 736-моддаси 2-қисмида белгиланишича, агар қарз шартномасида қарзни қисмлаб (бўлиб-бўлиб) қайтариш назарда тутилган бўлса, қарз олувчи қарзнинг навбатдаги қисмини қайтариш учун белгиланган муддатни бузган тақдирда, қарз берувчи қарзнинг қолган барча суммасини тегишли фоизлар билан бирга муддатидан олдин қайтаришни талаб қилишга ҳақли ҳисобланади.

Агар қарздор томонлар ўртасида тузилган ипотека ва гаров шартномаларидаги кредит суммаларини ёхуд кредит фоизларини ўз вақтида тўламаса, Фуқаролик кодексининг 280-моддасига кўра, бу тўловлар гаровга қўйилган мулкдан ундирилади.

Шу сабабли юқоридаги ҳолатда суд даъвогар ва жавобгар ўртасидаги кредит шартномасини муддатидан аввал бекор қилиб, жавобгар — "Нукус капитал сервис" масъулияти чекланган жамиятидан "Агробанк" очик акциядорлик жамиятининг ҳудудий филиали фойдасига 19 миллион сўм ундириш тўғрисида ҳал қилув қарори қабул қилди. Ушбу қарорнинг ижросини гаровга қўйилган мулкка қаратди.

Бир сўз билан айтганда, мамлакатимизда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш борасида қўплаб имтиёз ва қулайликлар яратилмоқда. Бу имкониятлардан тадбиркорлик субъектларининг унумли фойдаланиши, айтиш жоғиз, ўз зиммаларига олган мажбуриятларни, шу жумладан, кредит шартномалари шартларини ўз вақтида бажариши — бугунги давр тақозоси ва амалдаги қонунларимиз талабидир.

Ш.НУРХОЖАЕВ, фуқаролик ишлари бўйича Нукус туманлараро судининг раиси